

Satversmes tiesas atziņas par Satversmes 91. pantu

Likumdevējs Satversmes 91. pantā ietvēris divus savstarpēji cieši saistītus principus: vienlīdzības principu – pirmajā teikumā un diskriminācijas aizlieguma principu – otrajā teikumā.¹

Vienlīdzības princips

Vienlīdzības princips nozīmē, ka vienādos faktiskajos un tiesiskajos apstākļos izturēšanās ir vienāda, savukārt atšķirīgos apstākļos izturēšanās ir atšķirīga.²

Vienlīdzības principa uzdevums ir nodrošināt to, ka likums tiek piemērots bez jebkādam privilēģijām. Vienlīdzības princips garantē likuma pilnīgu iedarbību, tā piemērošanas objektivitāti un bezkaislību, kā arī to, ka nevienam nav ļauts neievērot likuma priekšrakstus.³

Cilvēku tiesībām jābūt vienlīdzīgām. Taču tas nenozīmē, ka tām jābūt vienādām. Vienlīdzība pieļauj diferencētu pieeju, ja tā demokrātiskā sabiedrībā ir attaisnojama.⁴

Vienlīdzības princips liedz valsts institūcijām izdot tādas normas, kas bez saprātīga pamata pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos apstākļos.⁵

Vienlīdzības princips pieļauj un pat prasa atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas atšķirīgos apstākļos, kā arī pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos apstākļos, ja tai ir objektīvs un saprātīgs pamats.⁶

Latvijai saistošās cilvēktiesību normas un to piemērošanas prakse nosaka valstīm tiesības un dažkārt arī pienākumu paredzēt īpašus pasākumus tādu personu grupu aizsardzībai, attiecībā uz kurām pastāv nevienlīdzība.⁷

Valsts drīkst izturēties pret salīdzināmām grupām atšķirīgi, lai labotu to faktisko nevienlīdzību, turklāt noteiktos apstākļos par pārkāpumu var tikt atzīts tas, ka valsts necenšas šo nevienlīdzību novērst ar atšķirīgu attieksmi.⁸

Diskriminācijas aizlieguma princips

Satversmes 91. panta otrajā teikumā ietvertais diskriminācijas aizliegums ir vienlīdzības principā ietverts palīgelements, kas noteiktās situācijās šo principu precīzē un palīdz to piemērot konkrētās situācijās. Diskriminācijas aizlieguma mērķis ir izskaust nevienlīdzīgu attieksmi, ja tā balstīta uz kādu nepieļaujamu kritēriju, piemēram, rasi, tautību vai dzimumu. Aizliegto kritēriju katalogs atspoguļo sabiedrības izšķiršanos par to, kādas atšķirības starp tās locekļiem nav pieļaujamas kā atšķirīgas attieksmes pamats. Ja atšķirīgā attieksme balstīta uz kādu no kritērijiem, kas

¹ Satversmes tiesas 2005. gada 14. septembra sprieduma lietā Nr. 2005-02-0106 9.3. punkts.

² Satversmes tiesas 2003. gada 29. oktobra sprieduma lietā Nr. 2003-05-01 28. punkts.

³ Satversmes tiesas 2005. gada 14. septembra sprieduma lietā Nr. 2005-02-0106 9.1. punkts.

⁴ Satversmes tiesas 2001. gada 26. jūnija sprieduma lietā Nr. 2001-02-0106 4. punkts.

⁵ Satversmes tiesas 2001. gada 3. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2000-07-0409 secinājumu daļas 1. punkts.

⁶ Satversmes tiesas 2020. gada 9. jūlija sprieduma lietā Nr. 2019-27-03 20.3.1. punkts.

⁷ Satversmes tiesas 2019. gada 7. novembra sprieduma lietā Nr. 2018-25-01 23. punkts.

⁸ Satversmes tiesas 2020. gada 10. jūlija sprieduma lietā Nr. 2019-36-01 14.2. punkts.

ietverti aizliegto kritēriju katalogā, tās attaisnojums vai nu vispār nav iespējams, vai arī ir iespējams tikai izņēmuma gadījumā.⁹

Diskriminācijas aizlieguma mērķis ir izskaust nevienlīdzīgu attieksmi, kas balstīta uz kādu nepieļaujamu kritēriju. Šie kritēriji atspoguļo izšķiršanos par to, kādas pazīmes sabiedrībā principiāli nebūtu pieļaujamas kā atšķirīgas attieksmes pamats. Tādējādi Satversmes 91. panta otrajā teikumā nostiprinātā diskriminācijas aizlieguma principa būtība ir šāda – novērst iespēju, ka demokrātiskā tiesiskā valstī, pamatojoties uz kādu nepieļaujamu kritēriju, tiktu ierobežotas personas pamattiesības.¹⁰

Satversmes 91. panta tekstā nav minēti kritēriji, uz kuru pamata diskriminācija ir aizliegta. Šādi kritēriji var būt, piemēram, dzimums, rase, nacionālā piederība, reliģiskā pārliecība, piederība pie noteiktas sociālās grupas. Lai noteiktu, kuri kritēriji ietilpst Satversmes 91. panta saturā, Satversmes normas konkretizējamās citstarp kopsakarā ar starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos ietvertajām normām, meklējot tādu risinājumu, kas nodrošinātu šo normu savstarpēju harmoniju.¹¹

Diskriminācijas izskaušanas labad valstij var būt un dažos gadījumos ir pienākums veikt īpašus pasākumus, lai mazinātu diskrimināciju veicinošos apstākļus. Šādi pasākumi ir likumīgi, ciktāl tie ir saprātīgi, objektīvi un proporcionāli diskriminācijas mazināšanas līdzekļi un tie tiek atcelti līdz ar vienlīdzības sasniegšanu pēc būtības.¹²

⁹ Satversmes tiesas 2015. gada 23. novembra sprieduma lietā Nr. 2015-10-01 15. punkts.

¹⁰ Satversmes tiesas 2020. gada 10. jūlija sprieduma lietā Nr. 2019-36-01 9. punkts.

¹¹ Satversmes tiesas 2020. gada 9. jūlija spriedums lietā Nr. 2019-27-03 20.3.2. punkts.

¹² Satversmes tiesas 2020. gada 10. jūlija sprieduma lietā Nr. 2019-36-01 14.2. punkts.